

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21042785>

Xorijiy sayyohlarning o‘rtacha qolish muddati uzayishi – daromadlilik omili sifatida

Sh.Uralov – SamISI assistant-stajyori

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy sayyohlarning o‘rtacha qolish muddatini uzaytirish orqali turizm daromadlarini oshirish mexanizmlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda qolish muddati va turizm daromadlari o‘rtasidagi bog‘liqlik, sayyoh xarajatlarining intensivlik (kunlik xarajat) va ekstensivlik (qolish muddati) tarkibiy qismlari, shuningdek, ushbu omillarning umumiy daromadga qo‘shgan hissi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar o‘rtacha qolish muddati, turizm daromadlari, sayyoh xarajatlari, intensivlik, ekstensivlik, multiplikator effekti.

Sayyohning umumiy xarajatlari (TE) ikki komponentga ajratiladi: kunlik shaxsiy xarajatlari (intensivlik) va qolish muddati (ekstensivlik) :

$$\text{TE} = \text{Kunlik xarajat} \times \text{Qolish muddati}$$

Ushbu formula turizm daromadlarini oshirishning ikkita mustaqil yo‘nalishini ko‘rsatadi. Bir tomondan, sayyohlarning kunlik xarajatlarini oshirish (yuqori darajadagi xizmatlar, qo‘shimcha ekskursiyalar, esdalik sovg‘alari xaridi), ikkinchi tomondan, ularning qolish muddatini uzaytirish. Qolish muddatining har bir qo‘shimcha kuni sayyohning turar joy, ovqatlanish, transport va ko‘ngilochar xizmatlarga qo‘shimcha xarajat qilishini ta‘minlaydi.

Nepalda o‘tkazilgan tadqiqot qolish muddatining yalpi ichki mahsulotni oshirishdagi roli sayyohlar soniga nisbatan kattaroq ekanligini ko‘rsatgan. Vektor xatolarni tuzatish (VEC) modeli natijalari shuni isbotlaganki, sayyohlarning o‘rtacha

qolish muddatining oshishi yalpi ichki mahsulotning o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi ($p < 0.001$) va aksincha — yalpi ichki mahsulotning o'sishi ham qolish muddatini uzaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sayyohlar sonining ko'payishi ham ularning o'rtacha qolish muddatini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi ($p < 0.001$).

Kambodjada 2000–2024-yillar oralig'ida olib borilgan empirik tadqiqot xalqaro sayyohlar soni va turizm daromadlari o'rtasida juda yuqori darajadagi ijobiy bog'liqlikni ($R^2 = 0.966$) aniqlagan, bunda o'rtacha qolish muddati ushbu munosabatni modulyatsiya qiluvchi muhim omil sifatida namoyon bo'lgan.

Turkiya tajribasi. Turkiya 2025-yilning birinchi yarmida 26,39 million sayyohni qabul qilib, 25,6 milliard AQSH dollari turizm daromadi olgan. Sayyohlarning o'rtacha qolish muddati 2024-yildagi 10,1 kechadan 2025-yilda 10 kechaga qisqargan bo'lsa-da, tungi xarajatlar 10 foizga o'sib, o'rtacha 121 dollarga yetgan. 2025-yilning birinchi choragida bir kishiga to'g'ri keladigan turar joy xarajatlari 92,9 dollarni, ikkinchi chorakda 101,3 dollarni tashkil etgan. Bu holat qolish muddati qisqargan taqdirda ham kunlik xarajatlarni oshirish orqali umumiy daromadni saqlab qolish va hatto oshirish mumkinligini ko'rsatadi.

Qozog'iston tajribasi. Ostona Xalqaro Forumi (AIF2025) doirasida 5 000 dan ortiq xorijiy mehmon qabul qilinishi kutilgan. Ishbilarmon sayyohlarning o'rtacha qolish muddati 3 kunni, kunlik xarajatlari esa 177 ming teng (turar joy, ovqatlanish, taksi, ko'ngilochar xizmatlar va xaridlar) tashkil etgan. Tadbirning umumiy iqtisodiy samarasi 2,6 milliard tengedan ortiq deb baholangan. Forum davomida 4 yulduzli mehmonxonalarning bandlik darajasi 50–90 foizni, 5 yulduzli mehmonxonalarniki esa 90–100 foizni tashkil etgan — bu 2024-yilning shu davridagi ko'rsatkichlardan sezilarli darajada yuqoridir (mos ravishda 30–60 foiz va 50–60 foiz).

Malayziya tajribasi. Malayziyalik yosh sayyohlar misolida o'tkazilgan tadqiqot qolish muddati sayyohlik xarajatlarning aksariyat segmentlariga (turar joy, xaridlar, ovqatlanish va ichimliklar, ko'ngilochar xizmatlar, transport) ta'sir ko'rsatishini isbotlagan. Bu holat qolish muddatini uzaytirish xarajatlarning barcha tarkibiy qismlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

Portugaliya tajribasi. 2009–2022-yillardagi ma'lumotlar asosida o'tkazilgan tadqiqot o'rtacha qolish muddati va daromad o'rtasida salbiy bog'liqlikni aniqlagan — ya'ni uzoqroq qolish kunlik daromadlarning pasayishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Biroq, tadqiqot tungi qolishlarning daromadga doimiy ijobiy ta'sirini ham tasdiqlagan, bu esa turar joyga to'g'ri keladigan xarajatlarni maksimallashtirish strategiyasining muhimligini ko'rsatadi. Ushbu qarama-qarshi natijalar turli hududlarda qolish muddati va daromadlilik o'rtasidagi munosabatlar turlicha ekanligini, mintaqaga xos strategiyalar zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston so'nggi yillarda qolish muddatini uzaytirish va sayyohlar xarajatlarini oshirish bo'yicha tizimli ishlarni amalga oshirmoqda. 2023-yil mart oyida o'tkazilgan videoselektorda xorijiy sayyohlarning O'zbekistonda bir kun ko'proq qolishi yillik turizm eksportini 300 million dollarga oshirishi ta'kidlangan. Misol uchun, Xorazmda sayyohlarning o'rtacha qolish muddati 2 kun, sarflaydigan mablag'i 220 dollarni tashkil etgan bo'lsa, mintaqada sayyohlarni 3–4 kun ushlab qolish va 400–500 dollar xarajat qilishlari uchun barcha imkoniyatlar mavjudligi qayd etilgan.

2025-yilda O'zbekistonda xorijiy sayyohlar soni 10,7 millionga yetgan. BMT-Turizm hisobotiga ko'ra, mamlakat xalqaro turizm eng tez o'sayotgan yetti mamlakat qatoridan joy olgan. Turizm xizmatlari eksporti 3,74 milliard yevroga yetgan bo'lib, sayyohlarning o'rtacha qolish muddati uzaygani soha daromadlilikiga ijobiy ta'sir ko'rsatgani alohida ta'kidlangan.

O'zbekistonning 2030-yilgacha bo'lgan turizm rivojlanish strategiyasida quyidagi maqsadlar belgilangan:

- Xorijiy sayyohlar sonini 20 millionga yetkazish;
- Turizm xizmatlari eksportini 6 milliard dollardan yuqoriga olib chiqish;
- Turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 7 foizga yetkazish;
- 4 mingta yangi mehmonxona, mehmon uylari va xostellar barpo etish.

Ushbu maqsadlarga erishishda qolish muddatini uzaytirish muhim rol o'ynaydi. Sayyohlarning bir kun ko'proq qolishi ularning turar joy, ovqatlanish, transport va

ko'ngilochar xizmatlarga sarflaydigan xarajatlarini oshiradi, bu esa multiplikator effekti orqali iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Sayyohlarning qolish muddatini uzaytirishga quyidagi omillar ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

Turistik mahsulotning xilma-xilligi. Turli xil ekskursiyalar, madaniy tadbirlar, master-klasslar va festivallar sayyohlarni uzoqroq qolishga undaydi. Xorazm misolida sayyohlarni 3–4 kun ushlab qolish uchun barcha imkoniyatlar mavjudligi bu yondashuvning samaradorligini ko'rsatadi.

Infratuzilma sifati. Zamonaviy transport tarmog'i, qulay turar joy va xizmat ko'rsatish sifati sayyohlarning qolish muddatiga bevosita ta'sir qiladi .

Xizmatlar sifatini oshirish. Kunlik xarajatlarni oshirish va qolish muddatini uzaytirish o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjud. Turkiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, yuqori sifatli xizmatlar tungi xarajatlarning oshishiga olib keladi .

Mavsumiylikni yumshatish. Turizm oqimining o'rtacha va past mavsumlarida maxsus dasturlar va chegirmalar joriy etish orqali sayyohlarni uzoqroq qolishga rag'batlantirish mumkin.

Xorijiy sayyohlarning o'rtacha qolish muddatini uzaytirish turizm daromadlilikini oshirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Nazariy jihatdan sayyohning umumiy xarajatlari kunlik xarajat (intensivlik) va qolish muddati (ekstensivlik) ko'paytmasiga teng bo'lib, har ikkala omilning o'sishi turizm daromadlarining multiplikativ o'sishini ta'minlaydi.

Xalqaro tajriba quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

1. **Qolish muddati turizm daromadlarining muhim omilidir.** Nepalda o'tkazilgan tadqiqot qolish muddatining yalpi ichki mahsulotni oshirishdagi roli sayyohlar soniga nisbatan kattaroq ekanligini isbotlagan ($p < 0.001$) . Kambodjada esa xalqaro sayyohlar soni va turizm daromadlari o'rtasidagi bog'liqlik $R^2 = 0.966$ darajasida juda yuqori ekanligi aniqlangan .
2. **Kunlik xarajatlarning o'sishi qolish muddatining qisqarishini qoplashi mumkin.** Turkiya misolida qolish muddati 10,1 kechadan 10 kechaga qisqargan bo'lsa-da, tungi xarajatlarning 10 foizga o'sishi umumiy daromadning o'sishini ta'minlagan .

3. **Qolish muddatining har bir qo'shimcha kuni sezilarli iqtisodiy samara beradi.** O'zbekiston misolida xorijiy sayyohlarning bir kun ko'proq qolishi yillik turizm eksportini 300 million dollarga oshirishi, 2025-yilda esa o'rtacha qolish muddatining uzayishi soha daromadlilikiga ijobiy ta'sir ko'rsatgani qayd etilgan.
4. **Mintaqaga xos strategiyalar zarur.** Turli hududlarda qolish muddati va daromadlilik o'rtasidagi munosabat turlicha bo'lganligi sababli, har bir mintaqaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda strategiyalar ishlab chiqish lozim.

O'zbekiston 2030-yilga borib xorijiy sayyohlar sonini 20 millionga yetkazish, turizm xizmatlari eksportini 6 milliard dollardan yuqoriga olib chiqish kabi maqsadlarni amalga oshirishda qolish muddatini uzaytirish va kunlik xarajatlarni oshirishning kompleks strategiyasini qo'llashi zarur. Buning uchun turistik mahsulotning xilma-xilligini oshirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmat ko'rsatish sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish va mavsumiylik muammosini yumshatish bo'yicha tizimli ishlarni davom ettirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lork C., Holl P., Phon S., Nguon C. Exploring the Moderating Role of Average Length of Stay in the Relationship Between International Tourist Arrival and Tourism Revenue: Evidence from 2000 to 2024 in Cambodia. – International Journal of Research and Innovation in Social Science, 2025, vol. 9, issue 7, p. 3775-3785.
2. AIF2025: Kazakh capital expects over 5,000 foreign guests. – Kazinform, 2025.
3. Turkiye Welcomes Record-Breaking Number of Tourists in First Half of 2025. – BTA, 2025.
4. O'zbekiston turizm salohiyatini qanday oshirmoqchi? – Gazeta.uz, 2023.
5. Rosselló J. Length of stay and daily tourist expenditure: A joint analysis. – Tourism Economics, ScienceDirect, 2016.

6. Ab Rahman S.A., Bachok S., Mahamod L.H. Effects of Travel Characteristics on Tourism Expenditure: A Case Study of Malaysia Young Outbound Tourists. – Planning Malaysia, 2023.
7. Santos E. Sustainable Tourism Dynamics: Understanding the Impact of Tourist Stays on Regional Revenue and Development. – Sustainability, 2024, № 19, p. 8403.
8. O‘zbekiston — eng tez rivojlanayotgan sayyohlik yo‘nalishlaridan biri. – O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali, 2026.
9. O‘zbekistonda 2030 yilgacha xorijiy turistlar soni 20 mln nafarga yetkaziladi. – Vaqt.uz, 2026.
10. Impact of tourism in socio-economic development of Nepal: A multivariate approach. – Tribhuvan University Central Library.

